
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Navarro Paset, Roger. *El retorn de la religió en temps seculars : una anàlisi de l'ascens de Vox a la llum de la teoria de la modernització de Ronald Inglehart*. Treball de Final de Grau (Universitat Autònoma de Barcelona), 2025 (Ciència política i gestió pública)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/324564>

under the terms of the license.

INFORME FINAL

EL RETORN DE LA RELIGIÓ EN TEMPS SECULARS:

*UNA ANÀLISI DE L'ASCENS DE VOX A LA LLUM DE LA TEORIA DE LA
MODERNITZACIÓ DE RONALD INGLEHART*

Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia

Treball de Final de Grau

2024 / 2025

Roger Navarro

Tutora: Maria del Mar Grieria

Grau en Ciència Política i Gestió Pública

AGRAÏMENTS.

Vull expressar el meu agraïment a totes les persones que m'han donat suport durant aquest procés. Però, sobretot, agraeixo profundament a la Mar la seva paciència i la disponibilitat per escoltar i considerar les meves inquietuds al llarg del desenvolupament d'aquest treball.

ÍNDEX.

1. INTRODUCCIÓ.....	4
2. REVISIÓ TEÒRICA.....	6
2. 1. EL FET RELIGIÓS DAVANT L'ESPAI SECULAR.....	6
2. 1. 1. BREU INCÍS: QUÈ ÉS LA SECULARITZACIÓ?.....	6
2. 1. 2. INGLEHART O UNA TEORIA DE LA MODERNITAT.....	7
2. 1. 3. REPENSAR LA SECULARITZACIÓ.....	10
2. 2. LA POLITITZACIÓ DE LA RELIGIÓ.....	12
2. 2. 1. CULTURAL BACKLASH.....	12
2. 2. 2. EL CAS VOX A L'ESPANYA SECULAR.....	16
2. 3. RECÉS TEÒRIC.....	18
3. MODEL D'ANÀLISI.....	19
4. METODOLOGIA.....	21
5. RESULTATS I TROBALLE EMPÍRIQUES.....	23
5. 1. ANÀLISI EXPLORATIVA.....	23
5. 2. ANÀLISI DE CORRELACIÓ.....	30
6. DISCUSSIÓ.....	33
7. CONCLUSIONS.....	36
8. REFERÈNCIES CONSULTADES.....	38
9. ANNEXOS.....	45

Un diputat de Vox mostra un crucífix durant el debat dels Pressupostos Generals de l'Estat pel 2021.

1. INTRODUCCIÓ

L'auge de l'extrema dreta a Espanya i a la resta de les democràcies occidentals ha estat un fet de gran rellevància en els darrers anys. Dins d'aquesta sacsejada política hi enquadrem el partit espanyol Vox, consolidat avui dia com una força política clau en el panorama nacional. En un context marcat per la crisi econòmica i social del 2008, la consegüent inestabilitat derivada de les tensions ideològiques i de la polarització política, l'augment de la immigració i el qüestionament de les identitats nacionals tradicionals, Vox ha construït el seu discurs sobre la defensa dels valors tradicionals abanderant la reacció davant del que descriu com l'erosió de la cultura i les institucions històriques del país ibèric.

Considerant que dins d'aquest relat la religió hi manté una posició privilegiada, gran part de la literatura acadèmica ha debatut la relació entre l'extrema dreta i aquesta, entenent el paradigma secular en el qual es limiten i es blinden les societats modernes.

En aquest treball reflotem la teoria de la modernització d'Inglehart per donar compte de l'específica relació entre Vox i la religió catòlica en una Espanya secular com l'actual. Per al politòleg americà, en temps de bonança econòmica i estabilitat política, les societats tendeixen a desenvolupar uns tipus de valors concrets que generalment prioritzen opcions que considerem com a postmaterialistes i que suposen una certa ruptura amb els valors més tradicionals com la religió. Si més no, en canvis agreujats i períodes d'inseguretat, es produeix un replegament de les prioritzacions vitals dels individus, sobretot d'aquells que es perceben subjectivament com a més afectats. Aquesta dinàmica pot articular l'atractiu del discurs de Vox per a segments poblacionals concrets, sobretot si tenim en compte que la instrumentalització de la religió permet la construcció d'una alteritat a qui responsabilitzar o repel·lir.

D'aquesta manera, la pregunta d'investigació que articula el present estudi és la següent:

En quin grau influeix la identificació amb el catolicisme cultural en el suport de les classes treballadores tradicionals a Vox, tenint en compte el context de secularització i la percepció de crisi social a Espanya (2008-2023)?

Així doncs, aquest treball començarà fent una revisió teòrica tant de les teories més proclamades de la secularització com de la posterior reformulació d'aquesta proposada per Inglehart així com de la posterior extensió teòrica d'aquest autor reprenent qüestions cabdals per a l'estudi de l'extrema dreta en clau normativa. A continuació es procedeix a la conceptualització de la part narrativa consultada en hipòtesis que ens permetin contestar a

l'anterior pregunta de recerca. Seguidament, es porta a terme un estudi quantitatiu tan exploratori com comprensiu d'àmbit macro per a respondre a les anteriors hipòtesis a l'àmbit nacional. Finalment, es procedeix a la discussió i a la presentació de les principals conclusions a destacar.

2. REVISIÓ TEÒRICA

2. 1. EL FET RELIGIÓS DAVANT L'ESPAI SECULAR

Una de les característiques fonamentals de les comunitats polítiques modernes és la seva “justificació no religiosa i postmetafísica dels principis normatius” (Habermas et al., 2008: 11) en pro d’abraçar principis laics. Aquest exercici d’autonomia respecte del camp religiós és fruit d’un procés històric que popularment coneixem com a *secularització*, Casanova (2006) el defineix el terme en tant que una conceptualització analítica de “patrons històrics-empírics reals o suposats de transformació i diferenciació del «religiós» [...] i el «secular» [...]” (55). Si més no, el fet de discernir entre dos elements no ens ha de portar a conjuntures reductibles per bé que, segons Montero Gibert (2024), “secularització no significa *a-religiositat*” (133) sinó que es tractaria d’una qüestió més complexa.

2. 1. 1. BREU INCÍS: QUÈ ÉS LA SECULARITZACIÓ?

La primera aproximació que cal fer és la de representar-nos l’anterior commutació, religiós i secular, com a coincident a la distinció liberal del pla social en dues esferes: lo privat i lo públic¹. Directament podem entendre la secularització com a “privatització de la religió” (Hunter, 1991; Calhoun, 2008) o, seguint aquesta visió, com la “re-compartimentalització de la vida social [la qual es tradueix] en la configuració d’una esfera específicament religiosa” (Pineda Sancho, 2018: 217). En definitiva, assistim a un procés guiat per un *principi de diferenciació* (Casanova, 1994).

Aquesta transformació aniria a comparsa de la fundació dels estats-nació moderns (Jamal & Neo, 2019: 3; Bericat Alastuey, 2024: 29) que —teòricament— expulsen a la religió de la vida pública i la converteixen en un afer personal que, de fet, trobaria la seva expressió en la llibertat religiosa de l’individu (Stepan, 2010: 114) i en el respecte d’un estat laic tolerant (Mourão Permoser, 2019).

Les interpretacions més convencionals de la secularització troben el seu origen en les múltiples formulacions sobre la modernitat i els seus efectes. A grans trets hi ha dues posicions contraposades que es personificarien en Parsons quan sosté que “racionalitat, llibertat i democràcia componen un ordre completament secularitzat” i, Luhmann, que entén que “la modernitat inclou el fet religiós” (Bilbao, 2024: 226). Tampoc podem ometre el llegat weberian i la tesi del desencantament del món com a referència clàssica per excel·lència (Ruiz

---

¹ Sent aquestes dues categories centrals del pensament liberal amb les seves contradiccions ben assenyalades per autors de la teoria crítica feminista com, per exemple, Pateman (1996).

Andrés, 2023: 134). A grans trets, però, la majoria de cossos teòrics no han previst que la pèrdua relativa de la religió no comportaria tan una caiguda en el seu significat social sinó un canvi en les seves formes socials (Pollack & Pickel, 2007: 603).

Inglehart & Norris (2011: 7-8) sintetitzen les diverses aproximacions sobre els efectes de la secularització expressats en la literatura, d'aquesta manera ens parlen de tres pèrdues de la religió: de la fe, davant del coneixement científic; de propòsit, davant múltiples fonts de sentit i, finalment; de competència, per l'erosió dels monopolis religiosos tradicionals. A continuació desenvolupem la perspectiva.

2. 1. 2. INGLEHART O UNA TEORIA DE LA MODERNITAT

El 1977 es publicava l'obra *Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. D'ençà d'aquesta publicació, l'obra d'Inglehart s'ha anat popularitzant a la vegada que s'ha anat adaptant als temps actuals. Com a punt de partida l'autor ens adverteix del fet que “les últimes dècades del segle XX no van ser amables amb la teoria de la modernització, una vegada considerada àmpliament com una eina poderosa per mirar el futur de la societat industrial” (Inglehart & Baker, 2000: 19), per tant, s'ha de reformular.

Concretament, l'obra era deutora del corpus marxista i de les lectures materialistes de la secularització que anunciaven com aquesta avançaria sense contemplacions amb l'anivellament de les societats a l'ordre econòmic capitalista (Inglehart, 1997: 5,7). Haller (2002) així ho assenyala en una revisió de l'obra inglehartiana més primerenca, per la qual la principal hipòtesi d'origen seria “que el canvi valoratiu és principalment una conseqüència del canvi de factors tecnològics i econòmic-materials” (140).

Del desmantellament de les teories de la modernitat anteriors, Inglehart & Baker (2000) proposarien el rescat d'un terme al qual se li seguia reconeixent un potencial explicatiu, és a dir, la *industrialització* —per bé que les seves conseqüències, permetrien explicar diferències enormes “entre la visió del món de les persones que viuen en societats riques de les que viuen en societats pobres (Inglehart, 2005: 24).

Inglehart concreta la seva proposta ampliant les fronteres de les ciències socials incorporant l'element psicològic a través de la jerarquia de necessitats ideada per Maslow. D'aquí sorgeix la importància que li atribueix als valors —en tant que li permeten refractar les necessitats al pla social—, doncs els relaciona directament amb un conjunt de canvis socioeconòmics (Inglehart, 1977: 21). En transposar a l'ordre social la jerarquia motivacional de Maslow acaba assenyalant que, aleshores, les societats tindran unes inclinacions superiors quan tinguin resoltes necessitats d'ordre inferior (Ros, 2002: 14). Connectant amb la piramidalitat

social que entén com a principals aquelles necessitats individuals de caràcter fisiològic i relatives a la seguretat, Inglehart admet que la seva tesi de partida és la de l'*escassetat*—fortament influït pel principi d'utilitat marginal de la teoria econòmica (Haller, 2002: 142). La prioritització en l'ordre de motivacions i, per tant, la primacia d'uns determinats valors socials tindrà a veure amb la satisfacció i superació de l'*escassetat* i, si es vol, amb la qualitat del model productiu predominant així com els canvis tecnològics i socials. Ara bé, aquesta transmissió de valors no és immediata sinó que té en compte el canvi generacional i admet un retard substancial en el temps ja que “els valors bàsics d'un reflecteixen les condicions que van prevaler durant els anys preadults” (Inglehart, 1977: 33). Aquesta última premissa és la segona condició que estableix, és a dir, la tesi de la socialització.

La industrialització serà la clau de volta en tant que aquesta “promou un canvi dels valors tradicionals als valors secular-racionals, mentre que l'auge de la societat postindustrial comporta un canvi cap a més confiança, tolerància, benestar i valors postmaterialistes” (Inglehart & Baker, 2000: 49). Tanmateix, el canvi cultural s'explicaria sobre dues dimensions; per un costat, Materialisme / Postmaterialisme i; per l'altre, Modernització / Postmodernització (Ros, 2001: 10).

Inglehart, des d'una perspectiva evolutiva de les societats traça tres estats que sorgirien depenent del grau d'industrialització —que actuaria de principi rector, tal com hem assenyalat abans. Coherentment, a cada fase li corresponen una sèrie de variables, no necessàriament excloents ni exclusives entre si, que organitzarien o determinarien les prioritats i motivacions dels individus. D'aquesta manera, Inglehart (1977) destaca les següents tres etapes i llurs respectives principals variables:

TAULA I

Variables segons cada etapa d'acord amb el principi d'industrialització.

Etapa segons industrialització	Variables
<i>Preindustrials</i>	Com ara la religió, el grup lingüístic o la raça. Aquestes variables són més o menys adscriptives; la característica s'acostuma a transmetre de generació en generació amb pocs canvis.
<i>Industrials</i>	Els factors subjacents al patró de conflicte de classe industrial, com ara els ingressos, l'ocupació, l'educació, la pertinença a sindicats [...]. Els canvis intergeneracionals es produeixen amb molta més freqüència aquí que amb les variables preindustrials.
<i>Postindustrials</i>	Reflecteixen valors a nivell individual, especialment aquells basats en necessitats posteconòmiques. En comparació amb els altres dos tipus de variables, és menys probable que aquestes preferències de valor tinguin una forma institucional.

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda d'Inglehart (1977, 181-182).

Ara bé, al 1977 Inglehart encara no té present la segona dimensió, la de Modernització-Postmodernització que, serà finalment incorporada el 1998 en una autorevisió del propi autor, que li permetria dibuixar “el canvi de l'autoritat religiosa a l'autoritat estatal, a través del procés de secularització i de burocratització” (Ros, 2001: 14-15). El primer procés, el secular, aniria en paral·lel a “l'augment de la sensació de seguretat entre els públics de masses dels estats del benestar avançats” (Inglehart, 1997: 73); el segon, eclosionaria “mitjançant sistemes de creences orientats a l'èxit, racionals i orientats científicament que recolzaven l'autoritat dels grans Estats burocràtics centralitzats orientats a facilitar el creixement econòmic” (Inglehart, 1997: 73).

A grans trets, les hipòtesis en les quals descansa la teoria proposada per Inglehart fan èmfasi a cada dimensió, tal com s'observa en la següent taula:

TAULA II

Hipòtesis bàsiques de les dimensions proposades per Inglehart

<i>Materialisme-Postmaterialisme</i>	<i>H1a. De l'escassetat</i>
	<i>H1b. De la socialització</i>
<i>Modernització/Postmodernització</i>	<i>H2a. Secularització</i>
	<i>H2b. Burocratització</i>

Font: Elaboració pròpia.

Són les condicions socioeconòmiques que afloren amb cada fase industrial les que acabaran definint en gran mesura els valors dels respectius individus en funció de les possibilitats i motivacions disponibles que tenen cabuda en tals comunitats. De la fase preindustrial a la industrial, el principal canvi normatiu és la transició de valors tradicionals inspirats en una organització agrària cap a racional seculars (Inglehart, 2018: 37). Aquest canvi, accelerat amb la industrialització, es refreda en la postindustrialització on els valors canvien de sentit, doncs, “el canvi d'una economia manufacturera a una economia del coneixement està relacionat amb canvis de valor generalitzats que es poden resumir com un canvi dels valors de supervivència als valors d'autoexpressió (Inglehart, 2018: 37). En definitiva, la societat postindustrial requereix de la superació del contínuum entre lo racional i lo tradicional, exigència requerida per una societat que premia el coneixement i difon valors més propis de l'expressió de la personalitat individual (Inglehart, 2005: 25).

2. 1. 3. REPENSAR LA SECULARITZACIÓ

Com ja hem vist, Inglehart segueix atorgant-li certa preeminència a la secularització. On millor explica aquesta qüestió és en el seu *Sacred and Secular*, en què la idea de fons serà:

...que els sentiments de vulnerabilitat davant les condicions físiques, els riscos socials i personals són un factor clau que impulsa la religiositat, i [demostrant] que el procés de secularització —l'erosió sistemàtica de les pràctiques, els valors i les creences religioses— s'ha produït de manera més clara entre els sectors socials pròspers que viuen en nacions postindustrials riques i segures (Inglehart & Norris, 2011: 5).

En definitiva, formula una relació inversa entre el creixement de la seguretat humana —factor que es democratitza amb la industrialització avançada— i la fortalesa de la religiositat en la societat. Haller (2002:114) analitzant el contingut empíric de les categories Tradicional / Secular-Racional d'Inglehart, ens dirà que es podrien concretar més adequadament com a Religios / No religiosos.

El següent pas serà desplegar les dues funcions socials que històricament se li han atribuït a la religió. Per un costat, existeix la cara, si es vol, més metafísica, que connectaria amb la proporció de significats i fonts de sentit i, per l'altra, la cara més material, aquella que, en paraules de Robertson (1972, com es cita a Casanova, 1994), "la religió no va existir per salvar les ànimes sinó per a la preservació i el benestar de la societat" (55). La relació que mantenen aquestes dues cares en la modernització és descrita en el següent paràgraf:

... les societats es tornen menys sensibles als atractius del món metafísic quan les vides de les persones surten de la pobresa extrema i dels seus riscos que amenacen la vida, i la vida en aquest món es torna més segura amb el complex procés de desenvolupament humà (Inglehart & Norris, 2011: 71).

Sabem doncs, que la industrialització ve caracteritzada per un descens en la prevalença dels valors religiosos tradicionals en tant que moment d'expansió del benestar. Aquesta última noció Inglehart la connecta amb el terme «desenvolupament humà» i el descriu com:

... un procés complex de transformació social, que inclou canvis en l'economia amb el pas de la producció agrícola a la producció industrial i l'auge del sector serveis. Inclou una expansió massiva de l'educació, l'augment de la riquesa i l'oci, l'augment de l'esperança de vida i la salut, la urbanització i la suburbanització, la difusió dels mitjans de comunicació i els canvis en les estructures familiars i les xarxes socials comunitàries; i tendeix a vincular-se amb el procés de democratització (Inglehart & Norris, 2011: 37).

D'entrada observem com s'amplia les fronteres del terme i s'evita caure en definicions estrictament econòmiques per bé que permet incorporar les expansions de la industrialització com a condicions antecedents. La lectura inglehartiana de la secularització, entesa com l'erosió gradual de la importància de la religió, s'incrementa a mesura que "les vides es tornen més segures i immunes als riscos quotidians" (Inglehart & Norris, 2011: 79).

Si reprenem les dimensions introduïdes abans, la industrialització suposa un gir progressiu cap a valors seculars doncs, "els treballadors de les fàbriques no resen per bons cultius: la

producció depèn de màquines creades per l'enginy humà” (Inglehart, 2018: 64). Ara bé, la nova dimensió normativa que es postula amb la postindustrialització de la modernització, de la mà d'aquests valors creixents d'autoexpressió, acaben qüestionant la racionalitat de la modernitat com a valor absolut (Ros, 2001: 16). Hi ha un declivi per les preferències col·lectives i s'intensifica l'èmfasi al benestar individual i a la promoció de la subjectivitat; la mateixa cultura societal tendeix a adaptar-se a maximitzar aquest benestar subjectiu a mesura que la supervivència es torna segura com a culminació del món postindustrial (Inglehart, 2018: 39).

La religió es reformula; estem davant d'una nova versió d'aquesta en unes societats postindustrials on “els drets i els drets individuals tenen prioritat sobre qualsevol altra obligació” (Inglehart, 2018: 81). Aquest major èmfasi a la subjectivitat es pot descriure altrament en la transformació de valors materialistes cap a d'altres postmaterialistes (Inglehart, 2005: 28), que en paraules de Casanova (2006) es poden entendre per la generalització i la democratització d'opcions que fins ara només estaven disponibles per a les elits i els virtuoses religiosos en la major part de les tradicions religioses” (13).

2. 2. LA POLITITZACIÓ DE LA RELIGIÓ

Com ja hem vist, la reintroducció de la religió a l'esfera pública parteix necessàriament d'unes condicions prèvies de secularització i industrialització. Aleshores i, precisament, hi ha d'haver uns determinants que expliquin perquè es torna a incidir en la politització de la religió i en el seu retorn dels marges privats per part de certs partits.

2. 2. 1. CULTURAL BACKLASH

Una de les últimes obres d'Inglehart és el *Cultural Backlash* (2019), escrit conjuntament amb la també politòloga nord americana Pippa Norris. Precisament, en aquest document es dona compte d'un dels fenòmens més sonats i estudiats en l'actualitat, és a dir, el populisme —sobretot aquells casos que abracen opcions autoritàries i d'extrema dreta, sovint reforçades per un discurs religiós excoent.

Parlem, doncs, d'una reacció cultural, tal com ho indica el títol del seu estudi. Sent fidels al corpus teòric presentat anteriorment, cal esperar que els atributs estudiats tinguin a veure amb “canvis estructurals socials a llarg termini en les condicions de vida i seguretat que les successives generacions van experimentar durant els seus anys de formació” (Inglehart &

Norris, 2019: 13). La tesi de la reacció trobaria el seu origen en la revolució silenciosa dels “valors socialment liberals i postmaterialistes, que es va fer evident per primera vegada a nivell de la societat a finals dels seixanta i a començaments dels setanta” (Inglehart & Norris, 2019: 15). Aquesta impugnació de la transformació normativa pròpia dels règims postindustrials vindria abanderada de sectors força definits en la societat actual, concretament, per part de “grups socialment conservadors que se senten amenaçats pels ràpids processos de canvi econòmic, social i cultural, rebutjant les costums socials i les normes morals no convencionals” (Inglehart & Norris, 2019: 16). Advertim que aquesta reacció contra els valors postmaterialistes es confon amb l'autoritarisme per bé que el mateix Inglehart semblaria definir el materialisme utilitzant elements comuns en les escales d'autoritarisme d'altres estudis (Todosijevic & Enyedi, 2006: 4).

Aquests sectors dels que estem parlant, topen directament amb un conjunt de literatura extensa que els situa dins del context de la globalització i dels seus efectes. Les societats postindustrials experimentarien un “moment històric ple d'incerteses [en el qual] la pròpia revolució tecnològica i la globalització estan contribuint-hi molt” (Ovejero Bernal, 2015: 19). En aquest sentit, l'auge de les noves formes postindustrials representen el col·lapse en termes econòmics, polítics i socials, de l'anterior cosmovisió del món industrial. Els canvis fan èmfasi a la reformulació i la necessitat de readaptació del paradigma productivista recolzat en formes que trascendeixen la industrialització tradicional de tal manera que, segons Kaplinsky (2023), “la millora d'eficiència derivada de l'extensió del paradigma de la producció en massa es va esgotar com a conseqüència de la disminució del creixement de la productivitat marginal industrial i de la terciarització creixent de l'estructura econòmica” (4).

Aquest nou capitalisme al qual assistim des de finals dels noranta, recolzat en una hiperglobalització que tendeix a la integració econòmica, “s'ha convertit en un veritable perill no només per als treballadors, sinó també pel propi capitalisme [...]; es tracta d'un capitalisme especulatiu i no de producció, on el que més compte és el benefici a curt terme i sense creació d'ocupació ni tan sols de riquesa” (Ovejero Bernal, 2015: 40). Tot això provocaria un desbordament de les institucions de les societats industrials encarregades de la gestió riscos des d'una perspectiva propera a la de Beck et al. (1997). Es pot parlar, en definitiva, de desintegració domèstica (Rodrik, 2019: 33). Si bé la globalització penetra en tots els estrats socials, es creu que “perjudica alguns grups [molt concrets] de la societat [sobretot aquells] dominats per la por a la pèrdua de llocs de treball i l'augment de la desigualtat” (Asatryan et al., 2014).

En aquests termes, les reaccions que aquí analitzem seran conservadores, per bé que es formulen en contra d'aquesta situació que ha superat els consensos i l'ordre social recolzat en una norma laboral industrial (Miguélez & Prieto, 2001) en contra d'una societat que els ha esborrat dels seus anteriors privilegis. Aquesta nostàlgia es canalitza en molts casos com una força violenta i nativista dirigida contra una alteritat, “alimentada pel ressentiment contra la globalització, els migrants, el tancament de fàbriques i plantes, la difuminació de gèneres i la intromissió de diferents llengües” (Inglehart i Norris, 2019: 47).

Les noves sensibilitats postindustrials deixarien de banda les preocupacions més relacionades amb el benestar més estricte, que es donaria per descomptat, per la qual cosa les onades legislatives buscarien “avançar en la causa de la igualtat humana, elevar els estàndards de benestar social i protegir el consumidor i el medi ambient” (Inglehart, 1981: 898). Un nou paradigma ideològic de valors autoexpressius d'inspiració postmaterialista culminaria amb un pluralisme cultural. Aleshores, la reacció conservadora liderada per determinats partits, implicarien:

L'ús de la retòrica populista [que] es conceptualitza com un llenguatge de *primer ordre* que reclama la distribució legítima de l'autoritat i el poder legítims en els processos de presa de decisions. A les democràcies liberals, el contrast més comú amb el populisme és la retòrica del *pluralisme liberal* (Norris, 2020: 700).

En gran mesura aquests partits populistes es concentraran en posicions que abracen valors tradicionals rebutjats per les societats postindustrials —suposadament cosmopolites i plurals—, a favor de qüestions de nacionalisme, nativisme i immigració (Norris, 2020: 705). En aquest sector hi situem al partit polític espanyol VOX. També advertim de l'error que suposaria identificar els partits populistes només amb la dreta radical o en la homogeneïtzació de tots els partits polítics reaccionaris.

Si més no, el *cultural backlash* teoritzat per Inglehart & Norris (2019) permet discernir entre un tipus de perfil víctima de la globalització i de la pèrdua d'estabilitat socioeconòmica en les societats postindustrials. A grans trets, la següent taula sintetitza els elements que, d'acord amb la teoria inglehartina, serien propicis a donar suport a partits polítics populistes autoritaris:

TAULA III

Elements que presenten una correlació de suport als partits més autoritaris.

<i>La cohort d'entreguerres</i>	És molt més probable que doni suport a partits autoritaris que les cohorts més joves, socialitzades en societats postindustrials amb motivacions diferents
<i>Valors tradicionalistes propers al matrimoni i la família</i>	No es pot determinar si això vol dir que les persones es tornen més favorables amb l'envelliment o que aquestes posen èmfasi a la conformitat social i el respecte a les tradicions
<i>Menys educació</i>	L'educació es considera un factor no tan essencial en economies amb predomini de valors materialistes com sí que ho és en les societats del coneixement
<i>Zones no urbanes</i>	L'autoritarisme seria més present en zones rurals i no metropolitanes, pobles semirurals i en ciutats petites.
<i>Alta religiositat</i>	Lligada a una àmplia gamma de valors tradicionals, seria un dels predictors més forts del vot autoritari. Així doncs, no és d'estranyar que els membres de les minories ètniques siguin menys propensos a votar per aquests partits, atès els vincles estrets entre l'autoritarisme, les polítiques antiimmigrants i la xenofòbia.

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda d'Inglehart & Norris (2019: 278-279).

En definitiva, teòricament parlant, Inglehart & Norris (2019) prediuen un punt d'inflexió cultural en base a que “les percepcions de les amenaces i els sentiments d'inseguretat entre els perdedors del canvi cultural a llarg termini conduiran a predisposicions autoritàries latents” (175).

2. 2. 2. EL CAS VOX A L'ESPANYA SECULAR

I, amb tot això: on queda el nostre cas? A Espanya, com a la resta d'Europa, s'associa la pèrdua de religió amb l'ascens de la modernitat (Bericat Alastuey, 2024: 27) tot i que el llegat cultural és ineludible i encara persevera (Urrutia León, 2013: 160;) com si es tractés d'un bé públic (Casanova, 2006: 10). Això mateix s'agregaria en els casos d'herència catòlica (Ribberink et al., 2018: 210).

La secularització espanyola es pot encaixar en les tres onades presentades per Pérez-Agote (2007, 2010) recolzant-se en l'evolució generacional en tant que transmissora de creences. Advertim de les similituds entre aquesta evolució i les explicacions proporcionades per Inglehart.

La primera es correspondria a una *diferenciació funcional*, entre religió i política, transcendental tenint en compte el binomi nacional-catòlic previ a la Transició. Aquesta separació explotarà en un binomi entre Església i Estat que es mourà des dels setanta entre la cooperació i la tensió, sobretot amb els anys de govern de Felipe González (Ruiz Andrés, 2017: 213). La segona, es tractaria d'una *secularització individual*, reflectida en l'afebliment de la pràctica religiosa i l'augment dels catòlics no-practicants en un marc de pèrdua religiosa i la proliferació d'opcions no religioses. Finalment, la tercera, seria la *homogeneïtzació cultural*, entesa com a “exculturació, procés pel qual la cultura va perdent les seves arrels catòliques” (Pérez-Agote, 2010: 51). Aquest últim fenomen ha estat àmpliament abordat per Roy (2010), proposant que és “encara més fort en les societats secularitzades, perquè en elles lo profà ha perdut la seves preferències religioses” (166).

Al tall generacional de la segona i la tercera onades se li suma un espai de revolució del consum amb les seves respectives conseqüències que és on, segons Ruiz Andrés (2017):

Hem de buscar els motius pels que es secularitza la majoria de la població espanyola massivament, i en el rebuig dels records de l'Església del nacionalcatolicisme el corresponent esperó per a una dissolució de la tradició religiosa particularment celèrica en el cas espanyol, molt segurament per la sobresaturació religiosa prèvia de l'etapa franquista (221).

Aquestes generacions influenciades pel consumisme, atorgaria “valor tant a idees com a institucions per la seva utilitat, per la seva contribució al seu benestar o per la seva capacitat per a resoldre problemes pràctics” (González-Anleo, 2018: 330). Tanmateix, no només es produeix una esllavissada respecte la religió sinó que es caracteritza “com alguna cosa pertinent al passat, més relacionada amb el reaccionarisme polític i amb la vellesa” resultant en “la desintegració de la memòria de la tradició religiosa en la generació jove (Ruiz Andrés, 2017: 216).

Davant d’una cosmovisió postmaterialista —tot i que amb reserves—; la base moral de la religió aconsegueix elevar la política o un argument en valors innegociables (Mourão Permoser, 2019) a través d’una lectura cosificada i essencialista de la identitat religiosa (Baumeister, 2011: 115). Aquest exercici ha acabat suposant en alguns casos la centralitat d’una “nova clivella social centrada al voltant de la qüestió de la identitat per a la política populista de dreta” (Cremer, 2023: 47).

Vox, com a abanderat d’aquest *modus operandi*, l’entenem com la culminació d’un procés que s’anava gestant feia temps i que no necessàriament es resumia en un posicionament partidista. Concretament, pel que fa a la qüestió religiosa en l’Espanya postsecular, hi ha un precedent que, de fet, és “el cas més antic d’Europa: l’Església catòlica, els grups conservadors i els partits polítics mobilitzats contra el govern de José Luis Rodríguez Zapatero i el projecte de llei del matrimoni entre persones del mateix sexe del 2004” (Paternotte & Kuhar, 2018: 7). Suposadament, el govern socialista inicià una guerra cultural “imposant una sèrie de polítiques considerades de tipus cultural i identitari, que pretenien reescriure la història” (Álvarez-Benavides & Jiménez Aguilar, 2021: 3). Afegirem que aquestes polítiques criticades són de tall postmaterialista.

La llei espanyola aprovada al 2005 condueix a una explosió no fortuïta de l’activitat per part de grups laics com Hazte Oír (2001) o la Fundación Española de Abogados Cristianos (2008) que s’abanderaren del moviment catòlic des de la societat civil. Vox canalitzarà les demandes dels grups catòlics organitzats i, sobretot, suposarà una alternativa a la *derecha canalla*, és a dir, al Partit Popular, que no va tombar la llei aprovada sota l’administració Zapatero quan aconsegueix guanyar la següent legislatura.

Es fa una lectura del context polític espanyol i una definició de problemàtiques en funció d’una crisi moral que només pot ser solventada per la reafirmació d’uns principis catòlics en tant que herència cultural de la nació. VOX ataca sobretot la qüestió de la identitat, des dels feminismes, passant pels regionalisme i fins al col·lectiu LGBTI+. Aquestes campanyes

permeten una renovació de la imatge, dels recursos i de l'agenda de l'extrema dreta tradicional, se serveixen d'una “estructura d'oportunitats polítiques per fusionar el nacionalisme amb la lluita contra els drets” (Cornejo-Valle & Ramme, 2022: 41).

Això agafa més pes amb la crisi migratòria, coincident amb la crisi econòmica del 2008, per la qual “l'aparició sobtada de l'*Alteritat* religiosa, arran del flux migratori, pot incitar l'església a tornar als seus valors fonamentals i a la seva identitat específica, més enllà de la seva retòrica universalista” (Itçaina, 2006: 1479). Aleshores, els arguments de VOX “no parteixen necessàriament del credo catòlic, sinó dels valors culturals ecularitzats associats al cristianisme i a la seva idea d'Espanya. Aquesta ambivalència permet ampliar les bases socials (Álvarez-Benavides & Jiménez Aguilar, 2021: 6).

2. 3. RECÉS TEÒRIC

Aquesta contextualització ens ha de servir per entendre les relacions entre la secularització, entesa com un procés paral·lel a la modernitat i els profunds canvis socioeconòmics que l'han possibilitat en oferir noves preferències motivacionals per part dels individus.

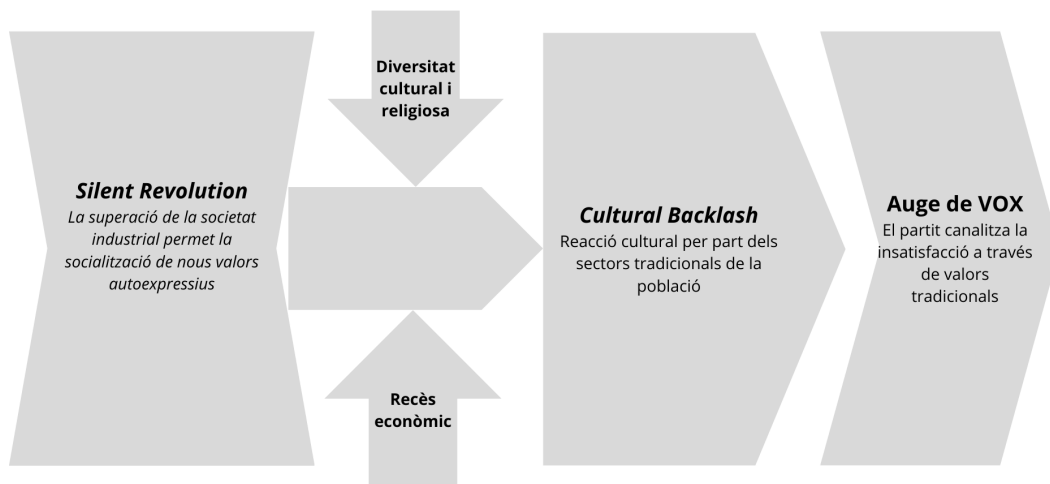
A la vegada, la definició de polítiques materialistes i postmaterialistes en una Espanya caracteritzada per formar part del tercer grup de països del món postindustrial, ens permet il·lustrar el retorn de la religió en el si del terreny públic.

3. MODEL D'ANÀLISI

En aquest apartat es presenta l'aterratge teòric al pla conceptual a través del qual es construeixen les hipòtesis i la base mateixa de la posterior metodologia. La sistematització i esquematització de la revisió literària ens permet dibuixar el següent model d'anàlisi:

FIGURA I

Il·lustració de les relacions esperades segons la literatura consultada

Font: Elaboració pròpia.

El disseny de la figura anterior s'inspira en gran mesura en el model d'anàlisi perfilat en el *Cultural Backlash* (Inglehart & Norris, 2019: 33), tot i que, evidentment, adaptat al nostre estudi de cas.

Les relacions que es pretenen estudiar són: i) contrastar el canvi de valors produït a Espanya com a país que ha transitat d'una societat industrial a una postindustrial; ii) observar l'efectiva producció d'una reacció cultural per les sacsejades socioeconòmiques dels últims anys; iii) comprovar la correlació entre el perfil de potencial reaccionari amb el vot a Vox —fent especial èmfasi al caràcter religiós dels individus mostrats.

D'aquestes relacions, lligades al model d'anàlisi anterior, se'n deriven les següents hipòtesis:

H1. El vot a Vox augmenta en aquelles persones que s'aproximen a les característiques descrites per Inglehart & Norris com a *cultural-reaccionàries* a l'Espanya contemporània.

En aquest cas entendrem com a cultural-reaccionàries, o almenys com a potencials subjectes, aquells perfils que s'acostin al descrit anteriorment en la Taula II.

H2. La crisi del 2008 actualitza els *valors materialistes* a l'Estat espanyol inaugurant una reacció cultural a les polítiques postmaterialistes encapçalada pels partits de govern.

Els valors materialistes seran aquells més propers a les societats industrials i a qüestions relatives a la seguretat existencial més bàsica, a la necessitat d'ordre, l'èmfasi en una economia més ortodoxa basada en l'estricta creixement econòmic i el treball dur. Per contra, els postmaterialistes —propis de les societats postindustrials—; reforcen el desenvolupament individual, l'expressivitat i l'autorealització, donarien per descomptat qüestions de seguretat i posarien més èmfasi en una nova agenda de problemes des de la cura del medi ambient, la lluita contra la discriminació de gènere, etc.

H3. Quan més negativa sigui la percepció ciutadana envers determinades *polítiques postmaterialistes* més creix la probabilitat de vot al partit polític Vox.

Les polítiques queden definides en base a la noció oferta de valors postmaterialistes i materialistes.

4. METODOLOGIA

La metodologia seleccionada per a aquest treball és purament quantitativa. Es recolza en l'anàlisi de dades estadístiques provinents de fonts d'informació oficials a través de les quals portar a terme un raonament exploratori i comprensiu. Aquestes són secundàries —en tant que han estat prèviament construïdes— fruit de la decisió de voler abastar tot el territori nacional i la representativitat necessària per a explicacions *macro*.

Per un costat, ens servirem de dades provinents del *Centro de Investigaciones Sociológicas* (CIS). Primerament, ens hem servit dels *Barómetros* publicats des del 2019, doncs, per a Ruiz-Andrés (2022: 255) coincideix amb la consolidació electoral de Vox, fins als publicats l'any 2024. Aquests tipus de documents són els que ens permeten fer una radiografia del votant promig de Vox amb relació als atributs abans indicats. S'han analitzat tots els baròmetres disponibles des del Gener del 2018 fins al Desembre de 2024². S'ha dut a terme una anàlisi descriptiva. Vegeu *Annexos I*. per a resultats més exhaustius a través de l'evolució en el temps de cada variable.

També, hem fet servir totes les quatre *Encuestas sobre Tendencias Sociales (I, II, III, IV)* realitzades anualment (2021-2024) per a aprofundir en la relació directa entre tipus de valors i vot a Vox. L'última publicació del CIS consultada és la d'*Actitudes hacia el Estado de Bienestar (I, II)* dels anys (2008, 2024) —vegeu *Annexos II*. En ambdues s'ha realitzat la prova del chi quadrat de Pearson per a freqüències amb la prova de confiança del 95% apte per a ciències socials (Miguel Quesada et al., 2022).

L'altra font utilitzada és la *Database del World Values Survey* (Inglehart et al., 2024) sent aquesta un repositori que cobreix els valors i les creences de les persones a nivell mundial a través de qüestionaris de forma periòdica³. Ens servirem de les dades per a Espanya recollides els següents anys amb la respectiva onada de recerca⁴:

1990 (WV2);

1995 (WV3);

2000 (WV4);

---

² Les variables consultades han estat, [SEXO] pregunta 0a; [EDAD] pregunta 0b; [MUNICIPIO]; [RELIGION], pregunta 24; [ESTUDIOS], pregunta 23aa; [RECUVOTOG], pregunta 21aR —en aquesta última cal tenir en compte que en preguntar pel record de vot, per l'evolució natural de l'enquesta, es pot fer èmfasi les eleccions generals del 2019 o bé a les del 2023.

³ Cal destacar el seu potencial per cobrir la variació i la seva uniformitat, factors que la converteixen en ideals per al nostre estudi comparatiu.

⁴ Advertim que no hi ha dades disponibles per a Espanya ni en la primera (WV1) ni en la darrera onada (WV7); si més no, considerem que la selecció és addient en tant que en la segona mostra el consumisme i la societat postindustrial ja tenen prou pes a Espanya i, finalment, recordar que l'últim qüestionari es va subministrar anys després de la crisi econòmica i de l'eclosió de les reaccions catòliques a les polítiques progressistes del Govern socialista.

2007 (WV5);

2011 (WV6).

Ens servirem de dos dels seus índexs codificats⁵: a) *Materialist / Postmaterialist Values Index (4-item index)*, presentat com a variable nominal de tres nivells: i) *Materialist*; ii) *Mixed*; iii) *Post-Materialist*; b) *Materialist / Postmaterialist Values index (12-item version)*, presentat en sis nivells: i) *Materialist*; ii) *1*; iii) *2*; iv) *3*; v) *4*; vi) *Postmaterialist*. S'ha dut a terme una anàlisi descriptiva de les dades per a veure l'evolució dels valors dels anys mencionats.

El tractament de les dades s'ha realitzat a través del *software* operatiu de programari obert *Jamovi* (2024) per a qüestions descriptives.

---

⁵ Els índexs estan construïts de bestreta: Y001.-Materialist/postmaterialist 12-item index; Y002.-Post-materialist index (4-item), consultats als qüestionaris de les respectives onades del WVS (2025).

5. RESULTATS I TROBALLES EMPÍRIQUES

5.1. ANÀLISI EXPLORATIVA

Les següents taules mostren el perfil promig del votant de Vox en funció de les característiques relacionades per Inglehart & Norris (2019) com a potencial cultural-reaccionàries. Es fa una fotografia en termes absoluts, és a dir, no es compara directament amb altres casos per tal de comprovar directament els postulats teòrics anunciats.

TAULA IV

Perfil promig del votant de Vox per raó de sexe

(2019-2024)	Sexe agregat
<i>Home</i>	65,79...
<i>Dona</i>	34,237...

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Veiem com els homes tenen pràcticament el doble de possibilitats de votar a Vox que les dones.

TAULA V

Perfil promig del votant de Vox per raó de mida del municipi.

(2019-2024)	Mida del municipi agregat
<i>Menys / Igual 2.000</i>	6,828...
<i>2.001 - 10.000</i>	14,928...
<i>10.001 - 50.000</i>	26,331...
<i>50.001 - 100.000</i>	14,094...
<i>100.001 - 400.000</i>	20,448...
<i>400.001 - 1.000.000</i>	9,328...

Més de 1.000.000

8,02

 Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

La major propensió de vot a Vox es trobaria en els municipis d'entre 10.001 - 50.000 habitants en primer lloc, seguit per aquells d'entre 100.0001 - 400.000 habitants. Els nivells poblacionals més extrems és on hi ha menys presència de vot a Vox, per tant, en pobles molt petits o en ciutats molt grans.

TAULA VI***Perfil promig del votant de Vox per raó d'edat***

(2019-2024)	<i>Edat agregat</i>
18 - 24	7,262...
25 - 34	17,194...
35 - 44	24,031...
45 - 54	22,217...
55 - 64	14,485...
65 o més	14,794...

 Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Sembla ser que els més propensos a votar a Vox són les cohorts compreses entre els 35 - 44 anys i de 45 - 54 anys; en altres termes aquells nascuts entre finals dels vuitanta i començaments dels setanta. La menor propensió es troba en el col·lectiu més jove i és moderat a partir de les cohorts més grans.

TAULA VII***Perfil promig del votant de Vox segons estudis***

(2019-2024)	<i>Estudis agregat</i>

<i>Sense estudis</i>	1,594...
<i>Primària</i>	5,848...
<i>Secundària (1a Etapa)</i>	23,371...
<i>Secundària (2a Etapa)</i>	17,162...
<i>F.P.</i>	21,14...
<i>Superiors</i>	30,242...
<i>Altres o N. C.</i>	0,642...

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Veiem com augmenta la probabilitat de vot a Vox entre aquells que diuen tenir estudis superiors, sent aquesta la xifra més elevada amb certa diferència. Els qui menys tendeixen a votar al partit espanyol serien els que diuen no tenir estudis. Davant d'aquesta discrepància amb la predicció d'Inglehart s'ha considerat la introducció de la següent taula:

TAULA VIII
Estudis més baixos en els principals partits i Vox

	<i>VOX</i>	<i>PSOE</i>	<i>PP</i>
<i>Sense estudis</i>	1,594...	4,974...	3,982...
<i>Primària</i>	5,848...	11,471...	12,082...

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Ens interessa veure com els qui diuen tenir menys estudis voten principalment als partits principals, desclassant a Vox d'aquest paper. Sense pretensió d'exhaustivitat, en els *Annexos II.*, es pot consultar l'evolució de vot segons nivells baixos d'estudis i, tot i que no sigui el

que aquí ens atura, s'observen oscil·lacions regulars en ambdós nivells abans i després de les eleccions⁶.

TAULA IX
Perfil promig del votant de Vox segons religiositat

(2019-2024)	<i>Religiositat agregat</i>
<i>Catòlic/a practicant</i>	26,911...
<i>Catòlic/a no practicant</i>	49,397...
<i>Altra religió</i>	2,202...
<i>Agnòstic</i>	5,874...
<i>Indiferent, no creient</i>	7,934...
<i>Ateu</i>	6,725...
<i>Altres o N. C.</i>	0,954...

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Sembla ser que més del 75% de votants de Vox optaria per declarar-se com a catòlic. Si més no, els no practicants són aquells més representats, quasi que doblant a les opcions practicants. Finalment, aquells declarats d'una altra religió són els menys inclinats a votar a la formació política.

Addicionalment, tenint en la importància que li conferim a la religió catòlica com a variable, a la següent taula s'aprofundeix en la seva contextualització amb relació als principals partits:

⁶ En concret, hi ha una caiguda del vot de gent sense estudis en les eleccions de l'abril del 2019 cap al PP, el PSOE i Vox, sent els primers partits els qui eren més votats per aquest tipus de perfil. En les eleccions del juliol del 2023 hi torna a haver una alça de gent sense estudis i els principals partits, però sense arribar als nivells previs del 2019; Vox també puja lleugerament. La distribució gràfica respecte el vot de gent que diu tenir la Primària és similar.

TAULA X

Pràctica de la religiositat en els principals partits i Vox

	<i>VOX</i>	<i>PSOE</i>	<i>PP</i>
<i>Catòlic practicant</i>	26,911...	15,082...	40,628...
<i>No practicant</i>	49,397...	43,422...	45,58

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Vox sembla ser qui més atrau al perfil no practicant, tot i que les diferències percentuals amb la resta no són massa importants. On sí que hi ha una forta diferència és respecte dels practicants, sent el PP qui més els atreu amb marge, seguit de Vox i amb molta distància, del PSOE.

Així doncs, obtenim que el tipus ideal aproximat d'un votant promig de Vox —prenent cada característica mencionada per la revisió teòrica de forma independent—, seria un home, d'uns 45 anys aproximadament, que compta amb una formació superior, que viure en un municipi d'entre 10.001 - 50.000 habitants i que es declara com a catòlic no practicant. Per tant, el perfil descrit per Inglehart & Norris (2019) semblaria acomplir-se tret pel que fa a l'educació. Les interpretacions seran presentades en el proper apartat.

En les següents taules⁷ es presenta a mode exploratiu l'estat dels valors constatats en l'Estat espanyol durant les onades del *WVS*, per tant, presentats en la dicotomia Materialista / Postmaterialista.

TAULA XI

Índex Materialista / Postmaterialista bàsic (6 variables)

	<i>WV2 (1990)</i>	<i>WV3 (1995)</i>	<i>WV4 (2000)</i>	<i>WV5 (2007)</i>	<i>WV6 (2011)</i>
<i>Materialista</i>	27,6	25,7	26,4	34,8	32,6
<i>Postmat.</i>	18,4	14,9	14,6	11,5	9,3

⁷ S'ha considerat la introducció dels dos índexs, tot i la validesa explicativa dels dos tipus d'índexs tal com es proposa a Inglehart & Abramson (1999); per tant considerem la seva complementarietat i idoneïtat exhaustiva.

Mixt	43	54,5	55,6	50,4	55,1
Altres o N.C.	11,1	4,9	3,4	3,3	3

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del World Values Survey (2024).

* Valors expressats en percentatges.

En tots els casos l'opció preferent és pels valors moderats, passant el 50% en totes les onades menys en la primera. Per l'altra banda, els valors materialistes són els segons més presents, evidenciant certa estabilitat fins ben entrats la segona meitat de la primera dècada dels 2000 en que augmenten uns deu punts percentuals aproximadament. Finalment, els valors postmaterialistes perden força progressivament: al 2011, vint-i-un anys després de la primera mostra, han patit una davallada d'un 50%.

TAULA XII

Índex Materialista / Postmaterialista Desenvolupat (12 variables)

	<i>WV2 (1990)</i>	<i>WV3 (1995)</i>	<i>WV4 (2000)</i>	<i>WV5 (2007)</i>	<i>WV6 (2011)</i>
Materialista	3,9	5,7	5,8	9	7
1	14,4	16,1	16,2	17,1	19
2	22	23,1	24	28	28,4
3	23	28,8	28,5	24	29,3
4	15,1	12,6	15,6	13,5	9,4
Postmat.	6,8	5,9	4,7	2,9	1,8
Altres o N.C.	14,8	7,8	5,1	5,5	4,9

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del World Values Survey (2024).

* Valors expressats en percentatges.

En aquesta taula, trobem opcions moderades més desenvolupades que en l'anterior. Val a dir que els nivells centrals (moderats) aglutinen al voltant del 50% dels valors en totes les onades; seguidament, aquelles opcions moderades però més inclinades als nivells més purs representarien un 30%; finalment, els nivells més extrems serien els casos menys

representants. En general, la major fluctuació dels percentatges es donaria en les opcions intermitges entre moderació i extrem —incrementant-se i decreixent en un 5% aproximadament els nivells 2 i 5 respectivament.

El 2007, els valors materialistes troben la seva màxima representació (9%) tot i que no és fins el 2011 en que els postmaterialistes arriben al seu mínim històric (1,8%). A nivell agregat, hi ha cert reforç en les opcions més materialistes des de la primera a l'última onada, demostrant coherència amb l'anterior índex tot i que sense presentar resultats tan contundents pel fet d'incloure més opcions moderades.

La Taula X mostra la preferència dels votants de Vox respecte els valors postmaterialistes (solidaritat, igualtat) i els postmaterialistes (esforç, treball)⁸.

TAULA XIII
Índex Valors Solidaritat, igualtat / Esforç, treball

(2021-2024)	Solidaritat, igualtat	Esforç, treball	Equilibri	Altres o N. C.
<i>Vox</i>	18,85	75,15	5,475	0,5
<i>Total agregat partits</i>	62,775	29,7	7,175	0,325

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025).

* Valors expressats en percentatges.

Observem una clara inclinació dels votants de Vox respecte de les opcions materialistes, concretament, 3 de cada 4 votants del partits les prefereixen. La mitjana agregada es trobaria més propera als valors de solidaritat i d'igualtat i, per contra, uns quaranta cinc punts percentuals per sota dels valors de Vox pel que fa a les preferències materialistes.

⁸ La taula pren com a referència la següent pregunta dels qüestionaris de Tendencias Sociales del CIS: P3. Con cuál de las siguientes frases que le voy a leer está usted más de acuerdo: 1. Hay que favorecer la igualdad y la solidaridad entre las personas; 2. Hay que dejar que cada cual llegue lo más alto que pueda con su esfuerzo y trabajo; 3. (NO LEER) Un equilibrio entre los dos aspectos; 4. (NO LEER) Está en duda. Els resultats són la mitjana dels quatre qüestionaris, 2021, 2022, 2023 i 2024.

5. 2. ANÀLISI DE CORRELACIÓ

Després d'haver introduït una radiografia en clau normativa tan del votant de Vox com de l'evolució de valors en la societat espanyola per onades i també, de constatar la proximitat entre preferències materialistes per part de l'electorat de la formació verda, passem a estudiar-ne la correlació.

En la següent taula es presenta la freqüència de l'Índex de valors transformat⁹ dels estudis *Actitudes Hacia el Estado de Bienestar* (II). Addicionalment, als *Annexos II* s'ha considerat la introducció de les mateixes taules per a una enquesta del 2008 d'estructura similar per tal de contrastar la validesa explicativa de l'índex i el seu encreuament.

TAULA XIV
Freqüències de l'Índex de valors mostra del 2024.

index_def	Freqüències	% del total	% Acumulat
<i>Molt Mat.</i>	283	7,5	7,5
<i>Mat. Moderat</i>	1.623	43,2	50,7
<i>Post. Moderat</i>	1.704	45,3	96,1
<i>Molt Post.</i>	148	3,9	100.0

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i The Jamovi Project (2024).

Com en les anteriors gràfiques, són els nivells moderats els que més casos concentren. Si més no, combinant ambdós nivells (Molt Mat. i Mat. Moderat, Post. Moderat i Molt Post.) dels quatre total, es reparteixen aproximadament la meitat de casos.

⁹ L'Índex s'ha creat a través de les següents preguntes, (II): P. 8 Digame, por favor, si cree Ud. que las Administraciones Públicas deberían gastar mucho más, más, lo mismo, menos o mucho menos en cada de los siguientes servicios que voy a mencionar: i) Seguridad ciudadana; ii) Fuerzas Armadas y Defensa; iii) La promoción del arte y la cultura; iv) La protección del medio ambiente. S'ha recodificat a numèrica del 0 (materialista) al 10 (postmaterialista) per tal de calcular la mitjana de les quatre preguntes i agrupar-les en un sol índex.

TAULA XV

Encreuament entre Índex de valors i Record de Vot, mostra del 2024.

index_def	Vox	Sumar	PSOE	PP	Total*
Molt Mat.	29,4	0	0,8	12,6	7,8
Mat.	62,8	13,6	25,8	70,3	42
Moderat					
Post.	7,8	71,2	70,3	17,1	46
Moderat					
Molt Post.	0	15,2	3,2	0	4,2

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i The Jamovi Project (2024).

* El total incorpora més partits polítics, tots els mencionats en la mostra.

** $p' < 0,001^{10}$ en tots els casos.

*** V de Cramer¹¹ de 0,380

Vox sembla ser el partit més materialista de tots, és força contundent el seu quasi 30% de l'electorat que es declara com a molt materialista i més, si tenim en compte que les opcions materialistes combinades sobrepassen el 90%. Per contra, el PP representa una opció materialista més moderada; el PSOE emergeix com a partit postmaterialista moderat, trobant una forta incidència en els materialistes moderats i, finalment; Sumar destaca com a partit més postmaterialista, assolint un 15,2% en les opcions més accentuades i cap valor percentual en el materialisme pur.

TAULA XVI

*Residus ajustats de l'encreuament entre
Índex de valors i Record de Vot, mostra del 2024.*

index_def	Vox	Sumar	PSOE	PP

¹⁰ El p-valor és suficient per a descartar connexions purament aleatòries.

¹¹ Més enllà de la correlació, podem mesurar-ne la intensitat a través de l'indicador d'associació bilateral V de Cramer atenent el caràcter nominal de les variables. De 0,2 a 0,3 es considera intensitat moderada, a partir d'aproximadament 0,4 o superiors es considera forta fins a 1 (Miguel Quesada et al., 2022: 127).

<i>Molt Mat.</i>	13,75807	-4,70752	-9,25079	5,33355
<i>Mat. Moderat</i>	7,22461	-9,31420	-11,59203	17,22030
<i>Post. Moderat</i>	-13,10999	8,17858	17,17695	-17,38816
<i>Molt Post.</i>	-3,58672	8,87492	-1,79044	-6,28424

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i The Jamovi Project (2024).

Per a cada creuament de la taula es pot veure la diferència entre les freqüències observables i les esperades en condició d'independència sotmesos a una transformació normal¹². Ens indica l'existència de casos observats significativament més gran o baix dels esperats en condicions d'independència. En el cas de Vox s'acumulen més casos dels esperats en les opcions *Molt Mat.* (13,75807) i *Mat. Moderat* (7,22461), mentre obté residuals negatius en *Post. Moderat* (-13,10999) i *Molt Post* (-3,58672) —s'ha de tenir en compte que les freqüències esperades són en funció del total de casos presents (Taula XIV).

¹² Mitjana 0, Variància 1

6. DISCUSSIÓ.

Abans de procedir a la discussió dels resultats, introduïm la següent cita d'Inglehart et al. (2012) a mode de síntesi:

La teoria de la modernització evolutiva desenvolupada per Inglehart (1997) i els seus col·legues (Norris i Inglehart 2004; Inglehart i Welzel 2005) argumenta que els valors i les estratègies de vida de les persones canvien a mesura que passen de l'escassetat de subsistència a nivells elevats de seguretat econòmica i física (511-512).

Precisament, són les estratègies de vida i els valors els que aquí ens permetran explicar per la qüestió religiosa que Vox, polititzant la fe enmig de l'espai secular, ha posat a sobre de la taula.

D'entrada, les troballes semblen reforçar el perfil que hem anomenat com a cultural-reaccionari tot i que amb certes concessions que caldria contextualitzar. Per un costat, es confirma que són els homes els més propensos a votar a la formació d'extrema dreta i que viurien en zones semirurals i ciutats petites.

Ara bé, la variable educativa no sembla ser significativa per bé que qui més vota a Vox no és qui té menys nivell d'estudis. Això ens podria portar a pensar en certa homogeneïtzació educativa en el marc de tot l'Estat espanyol, pel fet que formaria part de les societats del coneixement característiques de la postindustrialització on l'educació és dona quasi per descomptat. De totes maneres, l'electorat amb menys estudis (sense o primària) es decanten per les opcions més convencionals com el PP i el PSOE.

Per l'altra banda, podem considerar que el votant de Vox és catòlic culturalment parlant, no tant en termes de pràctica religiosa, sinó en el reconeixement d'una herència comuna nacional susceptible de polititzar-se en termes populistes tal com ho desenvolupa més exhaustivament Ruiz Andrés (2022) en parlar de "religió vicària" (256). Una consideració addicional a tenir en compte, passa per l'observació del PP com el partit que atrau a la major part de l'electorat practicant, doncs, tal com proposa Vaughan (2024), l'existència d'alternatives democristianes consolidades afebleix la relació entre extrema dreta i vot religiós.

Finalment, l'edat és una altra característica que no s'adequa del tot amb la teoria inglehartiana doncs, són els nascuts entre finals dels vuitanta i començaments dels noranta qui més votaria al partit. Aquestes serien les generacions que coincideixen amb la consolidació de la *diferenciació funcional* i els inicis de la *secularització individual* en termes de Pérez-Agote (2010) així com el pas d'Espanya cap a una economia postindustrial. Aquestes cohorts haurien socialitzat principalment en èpoques de benestar econòmic i social que les hauria permès desenvolupar certs valors d'autoexpressió i assolir un major grau de

coneixement en el marc d'una Espanya secular. Una possible línia interpretativa les situaria com les persones que perceben que més han perdut respecte a les crisis de començaments de segle i que s'haurien sentit més perjudicades subjectivament, principalment d'acord amb els valors individuals i expressius que han socialitzat.

També caldria recordar que si bé la teoria d'Inglehart té pretensions de generalitzar-se en aquelles societats postindustrials on s'han produït reaccions culturals, el cas d'Espanya suposaria certa excepcionalitat pel fet de no abraçar la democràcia fins a finals dels setanta i, per tant, quedar endarrerida respecte de les societats veïnes.

Amb relació a la segona hipòtesi, tenint en compte els anys de les mostres del *WVS* (1990 - 2011) observem que s'ha produït un trànsit cap a opcions més moderades des de la dècada dels noranta fins avui dia, però que, generalment, semblaria beneficiar a aquelles opcions més materialistes. Una revisió global suscita la idea que l'augment de les opcions més moderades s'expliquen per una davallada de les preferències més postmaterialistes mentre que les materialistes s'han sabut mantenir.

Evidentment, els resultats són parcials ja que caldria disposar de dades actualitzades més properes a avui dia per confirmar aquesta tendència. Si més no, la fotografia dels anys tant previs com posteriors a la crisi del 2008 indiquen una pèrdua de preferències postmaterialistes en el temps, que la crisi podria haver accentuat.

Finalment, podem classificar a Vox com el principal partit materialista del panorama polític espanyol actual. A la TAULA XIII hi ha una forta disparitat entre l'electorat del partit de Vox que prefereixen valors d'arrel més materialista (esforç, treball) que la mitjana del total de l'electorat que s'inclinaria cap a valors més postmaterialistes (solidaritat, igualtat).

Respecte als anteriors apartats on comentàvem la preferència de valors en les onades del *WVS*, la taula mencionada serveix com a complementària pel fet que es produeix en un temps posterior al 2011 i no és un índex compost per una bateria de variables més afins a les definicions estrictes proposades per Inglehart. De totes maneres, els resultats de la taula encaixen amb les expectatives teòriques de Vox com a principal partit que canalitzaria les demandes materialistes de l'electorat sobre la base de la sacsejada econòmica, política i social i la seva consegüent reacció cultural.

Els resultats de la TAULA XIII confirmen la preferència per opcions més moderades i una certa preeminència pel materialisme, sobretot en els extrems, respecte del postmaterialisme. Tal com ho anàvem indicant, Vox és el partit més inclinat al materialisme —sobretot si tenim

en compte les altres opcions que representa la resta de l'electorat amb relació als partits que voten.

Les xifres situarien a Sumar com la formació més ancorada al postmaterialisme, seguit del PSOE que encara guardaria alguna relació amb el seu passat materialista més tradicional dels anys vuitanta. A continuació, el PP també de tall tradicional es posiciona cap al materialisme, però no és tan agreujat com en la situació de Vox, qüestió que ens crida l'atenció per la seva irrupció relativament recent en la democràcia espanyola.

7. CONCLUSIONS.

Definitivament, semblaria ser que els partits d'esquerres es posicionen a favor de la promoció d'una política moral progressista tal com es desenvolupa a Grier et al. (Grier et al., 2021: 9). Per contra, deduïm que la religió, tot i ser una qüestió discursiva elemental en els discursos de Vox, no ho és tant com un element d'afirmació positiva entre el seu propi electorat sinó com a punta de llança per moralitzar cert malestar històric de base material, tot i que dilatat per les introduccions de caràcter normatiu que es poden resumir satisfactòriament amb l'índex d'Inglehart i els seus respectius significats ja elaborats.

Retornant a la qüestió de la secularització, queda evidenciada la consolidació d'aquest procés —per a Inglehart paral·lel a la burocratització—, intensificat els anys al voltant de la Dictadura i, catalitzadora, si es vol, del posterior ingrés d'Espanya a la llista d'estats postindustrials. En qualsevol cas, postulem també la necessitat d'incorporar el rerefons cultural del país, sent la religió una variable encara predominant per entendre les qüestions polítiques que predominen avui dia a l'Estat espanyol tot i que supeditada, per a gran part de l'electorat que mostra preferències cap a partits de connotacions catòliques, a altres qüestions que tenen més a veure amb el benestar econòmic, social i humà.

Cal mencionar que el treball s'ha vist limitat per dues qüestions fonamentals. Parlem de la ja mencionada falta de dades, sobretot de les provinents del *World Values Survey* per a períodes posteriors del 2011 en el cas d'Espanya. També advertim que les dades usades pel *Centro de Estudios Sociológicos*, si bé són exhaustives, pel que fa als índexs creats s'ha de tenir en compte que són només aproximacions als disposats oficialment per Inglehart. Es podria preveure la introducció d'índexs o variables sobre la temàtica normativa aquí plantejada en vista de què són significatives per comprendre el panorama polític actual.

L'altra limitació té a veure amb la conceptualització dels partits en funció d'una escala (Materialista / Postmaterialista) doncs, si bé és explicativa, evidentment, no cobreix per si sola totes les possibles diferències entre partits o permet desenvolupar independentment d'altres variables l'explicació pel vot a Vox.

Per a possibles línies d'investigació, proposem l'aplicació de l'índex aquí mencionat per a múltiples nivells (local, regional, internacional, etc.) posant èmfasi a la possibilitat de diferències normatives entre segments poblacionals. Seria recomanable la introducció complementària de variables que possibilitin la contextualització de l'objecte d'estudi, parlem, per exemple, de comparar els valors amb el grau de desenvolupament econòmic, les

desigualtats socials, les taxes de rendiment escolar, etc. Finalment, retornant a l'índex d'Inglehart es podrien incloure categories intermèdies o de dimensions diverses perquè poden ser excessivament reduccionistes considerant només dos pols oposats.

8. REFERÈNCIES CONSULTADES

- Álvarez- Benavides, A., & Jiménez Aguilar, F. (2021). La contraprogramación cultural de Vox: Secularización, género y antifeminismo. *Política y Sociedad*, 58(2), e74486. Recuperat de <https://doi.org/10.5209/poso.74486>
- Asatryan, Z., Braun, S., Görg, H., Heinemann, F., Molana, H., & Montagna, C. (2014). *Compensating the Losers of Globalisation* (Research Report No. 4). WWWforEurope Policy Brief. Recuperat de <https://www.econstor.eu/handle/10419/125768>
- Baumeister, A. (2011). Diversity and Equality: 'Toleration as Recognition' Reconsidered. En M. Mookherjee (Ed.), *Democracy, Religious Pluralism and the Liberal Dilemma of Accommodation* (Vol. 7, p. 103-117). Springer Netherlands. Recuperat de https://doi.org/10.1007/978-90-481-9017-1_6
- Beck, U., Lash, S., & Giddens, A. (1997). *Modernización reflexiva: Política, tradición y estética en el orden social moderno*. Alianza.
- Bericat Alastuey, E. (2024). Duda y posmodernidad el ocaso de la secularización en Europa. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 121, 13-53. Recuperat de <https://doi.org/10.5477/cis/reis.121.13>
- Bilbao, A. (2024). La racionalidad económica y la secularización. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 74, 225-243. Recuperat de <https://doi.org/10.5477/cis/reis.74.225>
- Calhoun, C. (2008). Secularism, citizenship, and the public sphere. *Hedgehog Review*, 10, 7-21.
- Casanova, J. (1994). Public religions in the modern world. *University of Chicago Press*.
- Casanova, J. (2006). Religion, European secular identities, and European integration. En T. A. Byrnes & P. J. Katzenstein (Ed.), *Religion in an Expanding Europe* (1a ed., p. 65-92). Cambridge University Press. Recuperat de

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511491917.004>

Centro de Investigaciones Sociológicas. (2019-2014). Barómetros del CIS (marzo 2019 - noviembre 2024). Recuperat de <https://www.cis.es>

Centro de Investigaciones Sociológicas. (2008). Estudio 2765: Actitudes hacia el Estado de bienestar (I). Recuperat de <https://www.cis.es/detalle-ficha-estudio?origen=estudio&idEstudio=8860>

Centro de Investigaciones Sociológicas. (2024). Estudio 3487: Actitudes hacia el Estado de bienestar (II). Recuperat de <https://www.cis.es/es/-/disponible-el-estudio-3487-actitudes-hacia-el-estado-de-bienestar-ii->

Centro de Investigaciones Sociológicas. (2020-2024). Encuesta sobre tendencias sociales (I, II, III, IV). Recuperat de <https://www.cis.es/detalle-ficha-estudio?origen=estudio&idEstudio=14859>

Cornejo-Valle, M., & Ramme, J. (2022). “We Don’t Want Rainbow Terror”: Religious and Far-Right Sexual Politics in Poland and Spain. En C. Möser, J. Ramme, & J. Takács (Ed.), *Paradoxical Right-Wing Sexual Politics in Europe* (p. 25-60). Springer International Publishing. Recuperat de https://doi.org/10.1007/978-3-030-81341-3_2

Cremer, T. (2023). The rise of the post-religious right: Christianity and secularism in the French Rassemblement National. *Party Politics*, 29(1), 40-50. Recuperat de <https://doi.org/10.1177/13540688211046859>

González-Anleo, J. M. (2018). La indiferencia enemiga: Jóvenes, religión e iglesia en la última oleada de secularización en España. *Razón y fe*, 274(1416), 323-332.

Griera, M., Martínez-Ariño, J., & Clot-Garrell, A. (2021). Banal Catholicism, Morality Policies and the Politics of Belonging in Spain. *Religions*, 12(5), 293. Recuperat de <https://doi.org/10.3390/rel12050293>

- Habermas, J., Ratzinger, J., & Blanco, I. (with Largo, P.). (2008). *Entre razón y religión: Dialéctica de la secularización*. Fondo de Cultura Económica.
- Haller, M. (2002). Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), 139-158. JSTOR.
- Hunter, J. D. (1991). *Culture wars: The struggle to define America; [making sense of the battles over the family, art, education, law, and politics]* (Nachdr.). Basic Books.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press. Recuperat de <https://www.jstor.org/stable/j.ctt13x18ck>
- Inglehart, R. (1981). Post-Materialism in an Environment of Insecurity. *American Political Science Review*, 75(4), 880-900. Cambridge Core. Recuperat de <https://doi.org/10.2307/1962290>
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (2005). Modernización y cambio cultural: La persistencia de los valores tradicionales. *Quaderns de la Mediterrània*, 5, 21-32.
- Inglehart, R. (2018). *Cultural evolution: People's motivations are changing, and reshaping the world*. Cambridge University Press.
- Inglehart, R., & Abramson, P. R. (1999). Measuring Postmaterialism. *American Political Science Review*, 93(3), 665-677. Recuperat de <https://doi.org/10.2307/2585581>
- Inglehart, R., & Baker, W. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65, 19-51. Recuperat de <https://doi.org/10.2307/2657288>
- Inglehart, R., Diener, E., & Tay, L. (2012). Theory and Validity of Life Satisfaction Scales. *Social Indicators Research*, 112. Recuperat de

<https://doi.org/10.1007/s11205-012-0076-y>

- Inglehart, R., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E., & Puranen, B. (2024). *World Values Survey (1981-2022). Trend File* [Dataset]. World Values Survey Association. Recuperat de <https://doi.org/10.14281/18241.27>
- Inglehart, R., & Norris, P. (2011). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide* (2nd edition). Cambridge University Press.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and the rise of authoritarian populism*. Cambridge university press.
- Itçaina, X. (2006). The Roman Catholic Church and the Immigration Issue: The Relative Secularization of Political Life in Spain. *American Behavioral Scientist*, 49(11), 1471-1488. Recuperat de <https://doi.org/10.1177/0002764206288459>
- Jamal, A. A., & Neo, J. L. (2019). Religious Pluralism and the Challenge for Secularism. *Journal of Law, Religion and State*, 7(1), 1-12. Recuperat de <https://doi.org/10.1163/22124810-00701001>
- Kaplinsky, R. (2023). Cadenas globales de valor: El auge (¿y caída?) de la globalización profunda. *Papeles de Europa*, 36, e87812-e87812. Recuperat de <https://doi.org/10.5209/pade.87812>
- Miguel Quesada, F. J., Ajenjo, M., & Grier Artigas, O. (2022). *MUJADES: Manual d'ús de jamovi per anàlisi de dades en estudis socials*. Recuperat de <https://www.mdx.cat/handle/10503/121834>
- Miguélez, F., & Prieto, C. (2001). Crisis del empleo y cohesión social. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 19, 223-223.
- Montero Gibert, J. R. (2024). Iglesia, secularización y comportamiento político en España. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 34, 131-159. Recuperat de

<https://doi.org/10.5477/cis/reis.34.131>

- Mourão Permoser, J. (2019). What are Morality Policies? The Politics of Values in a Post-Secular World. *Political Studies Review*, 17(3), 310-325. Recuperat de <https://doi.org/10.1177/1478929918816538>
- Norris, P. (2020). Measuring populism worldwide. *Party Politics*, 26(6), 697-717. Recuperat de <https://doi.org/10.1177/1354068820927686>
- Ovejero Bernal, A. (2015). Los perdedores del nuevo capitalismo. Devastación del mundo del trabajo. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 33(2), 473-476.
- Pateman, C. (with Castells, C., & Di Stefano, C.). (1996). *Perspectivas feministas en teoría política* (1. ed.). Paidós.
- Paternotte, D., & Kuhar, R. (2018). Disentangling and Locating the “Global Right”: Anti-Gender Campaigns in Europe. *Politics and Governance*, 6(3), 6-19. Recuperat de <https://doi.org/10.17645/pag.v6i3.1557>
- Pérez-Agote, A. (2007). El proceso de secularización en la sociedad española. *Revista CIDOB d’afers internacionals*, ISSN 1133-6595, Nº. 77, 2007 (Ejemplar dedicado a: *Dimensiones del pluralismo religioso*).
- Pérez-Agote, A. (2010). *La irreligión de la juventud española*.
- Pineda Sancho, A. (2018). Secularización, laicidad y fundamentalismo religioso en las sociedades occidentales contemporáneas: Algunos aportes para la discusión. *Revista Rupturas*, 209-238. Recuperat de <https://doi.org/10.22458/rr.v9i1.2235>
- Pollack, D., & Pickel, G. (2007). Religious individualization or secularization? Testing hypotheses of religious change – the case of Eastern and Western Germany. *The British Journal of Sociology*, 58(4), 603-632. Recuperat de <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2007.00168.x>
- Ribberink, E., Achterberg, P., & Houtman, D. (2018). Religious polarization: Contesting

- religion in secularized Western European countries. *Journal of Contemporary Religion*, 33(2), 209-227. Recuperat de <https://doi.org/10.1080/13537903.2018.1469262>
- Rodrik, D. (2019). Globalization's Wrong Turn. And How it Hurt America. *Harvard University*. Recuperat de https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/globalizations_wrong_turn.pdf
- Ros, M. (2002). Los valores culturales y el desarrollo socioeconómico: Una comparación entre teorías culturales. *Reis*, 99, 9. Recuperat de <https://doi.org/10.2307/40184398>
- Roy, O. (2010). *La santa ignorancia: El tiempo de la religión sin cultura* (1a ed. en castellano). Ediciones Península.
- Ruiz Andrés, R. (2017). El proceso de secularización de la sociedad española (1960-2010): Entre la Historia y la memoria. *Pasado y memoria*, 16. Recuperat de <https://doi.org/10.14198/PASADO2017.16.09>
- Ruiz Andrés, R. (2022). Historical Sociology and Secularisation: The Political Use of 'Culturalised Religion' by the Radical Right in Spain. *Journal of Historical Sociology*, 35(2), 250-263. Recuperat de <https://doi.org/10.1111/johs.12369>
- Ruiz Andrés, R. (2023). Sociología histórica y secularización: Actualidad y renovación del estudio del pasado para el análisis de las transformaciones sociorreligiosas contemporáneas. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 183, 133-144. Recuperat de <https://doi.org/10.5477/cis/reis.183.133>
- Smith, W. R. (1972). *The religion of the Semites: The fundamental institutions* (1st Schocken paperback ed.). Schocken Books.
- Stepan, A. (2010). The Multiple Secularisms of Modern Democratic and Non-Democratic Regimes. *OII - Comparative Politics*. Recuperat de

<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:145572942>

The jamovi project. (2024). *Jamovi* (Versió 2.5) [Software]. <https://www.jamovi.org/>

Todosijevic, B., & Enyedi, Z. (2006). *Postmaterialism and authoritarianism in Hungary: Evidence from a two-generations study* (p. 77-98).

Urrutia León, M. M. (2013). Del concepto al paradigma de la secularización. *Estudios de Deusto*, 53(1), 163. Recuperat de [https://doi.org/10.18543/ed-53\(1\)-2005pp163-181](https://doi.org/10.18543/ed-53(1)-2005pp163-181)

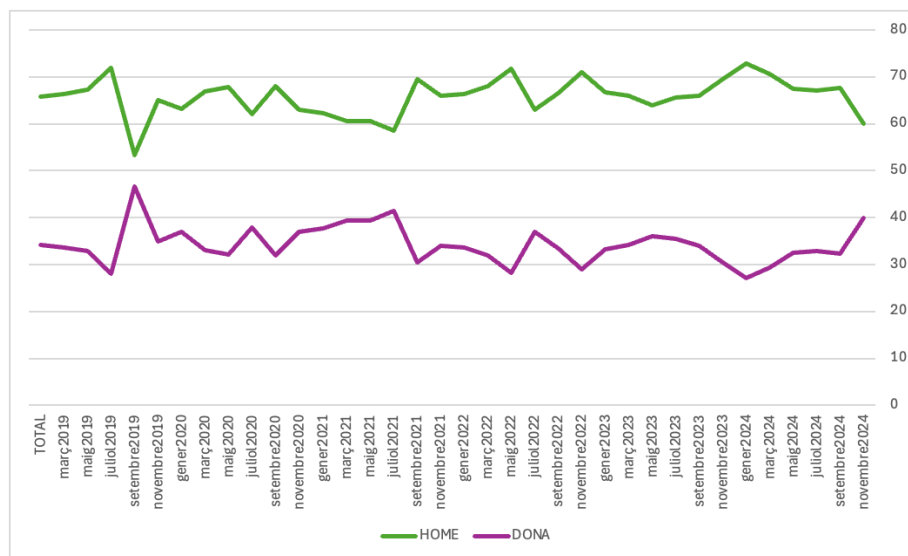
Vaughan, K. R. (2024). Religion, secularization, and far-right support in the Netherlands, Hungary, and Italy. *International Sociology*, 39(6), 650-671. Recuperat de <https://doi.org/10.1177/02685809241292078>

9. ANNEXOS

Annexos I.

FIGURA II

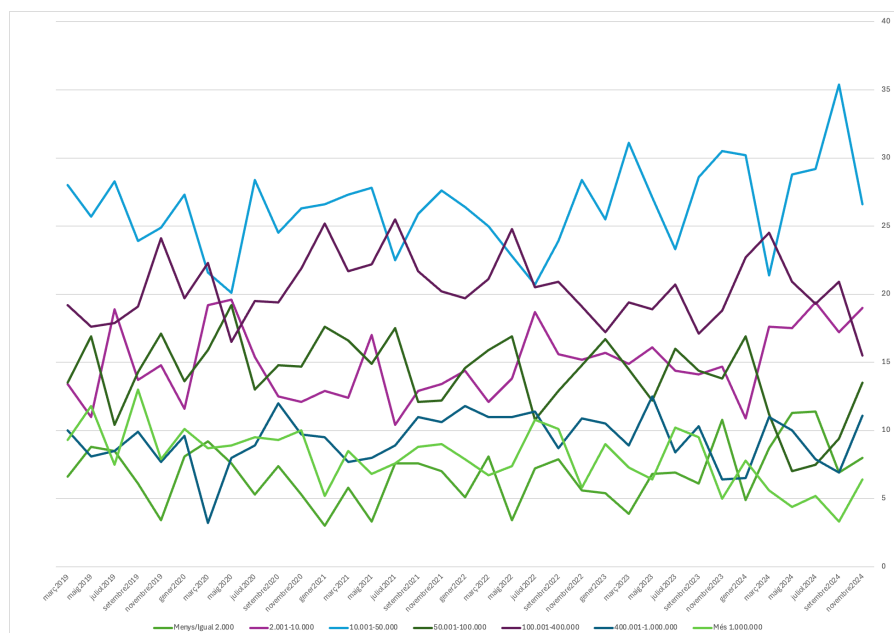
Evolució del perfil promig del votant de Vox per raó de sexe

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

FIGURA III

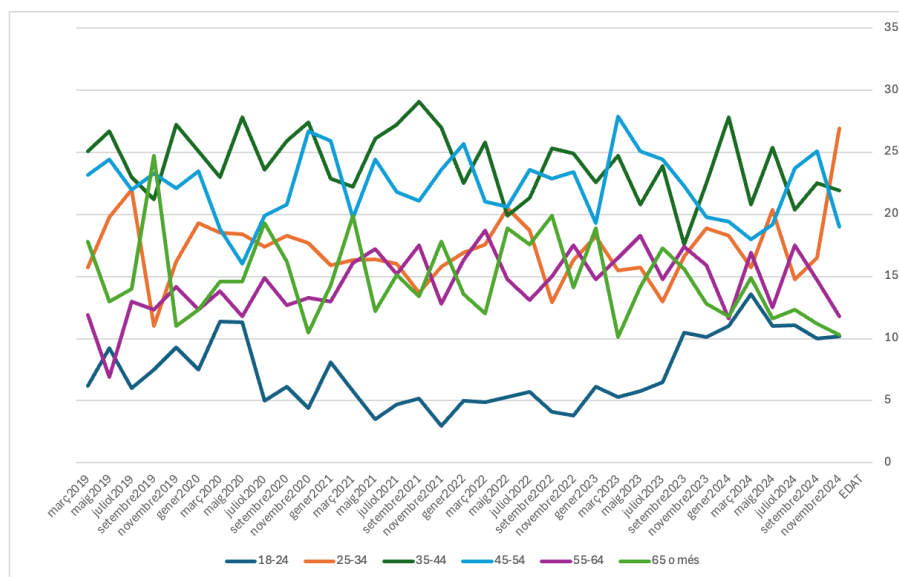
Evolució del perfil promig del votant de Vox per raó de mida del municipi.

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

FIGURA IV

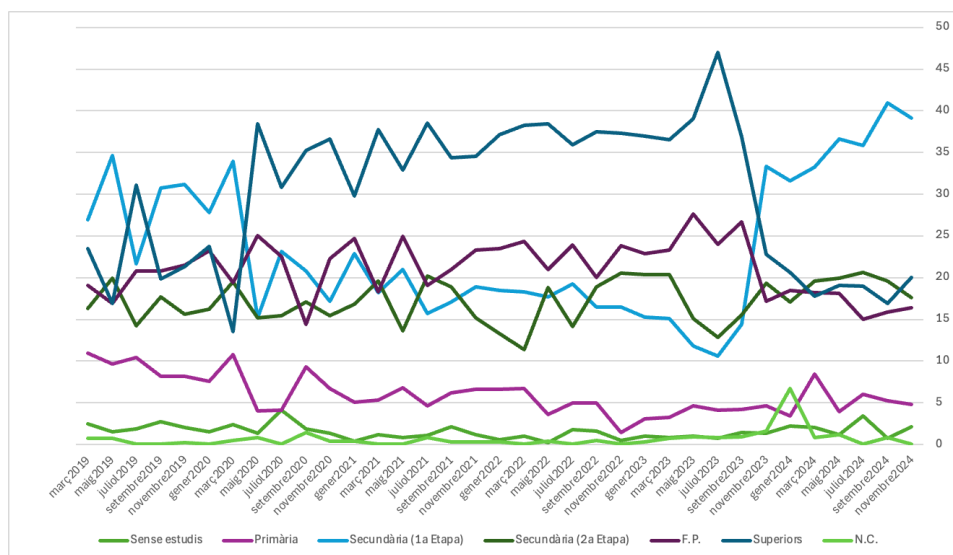
Evolució del perfil promig del votant de Vox per raó d'edat

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

FIGURA V

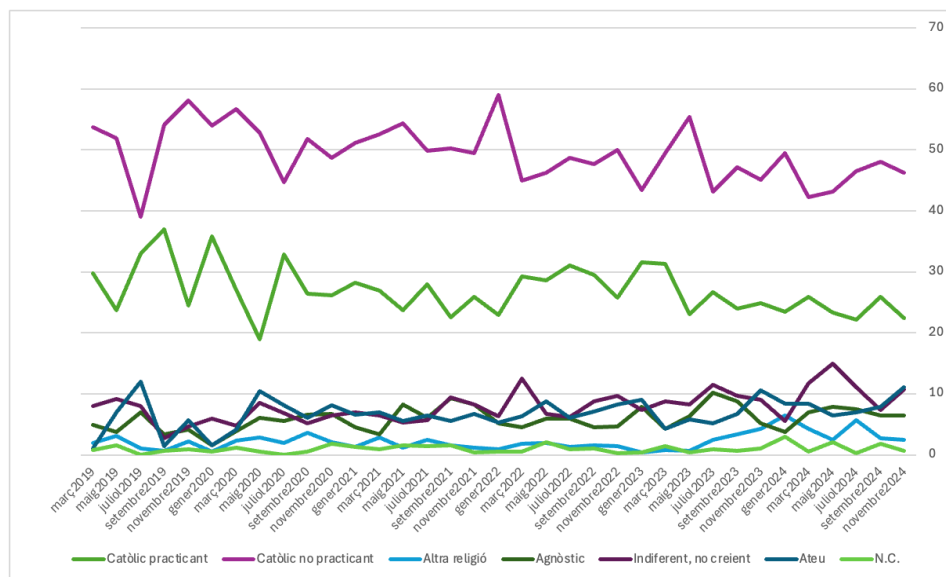
Evolució del perfil promig del votant de Vox segons estudis

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

FIGURA VI

Evolució del perfil promig del votant de Vox segons religiositat

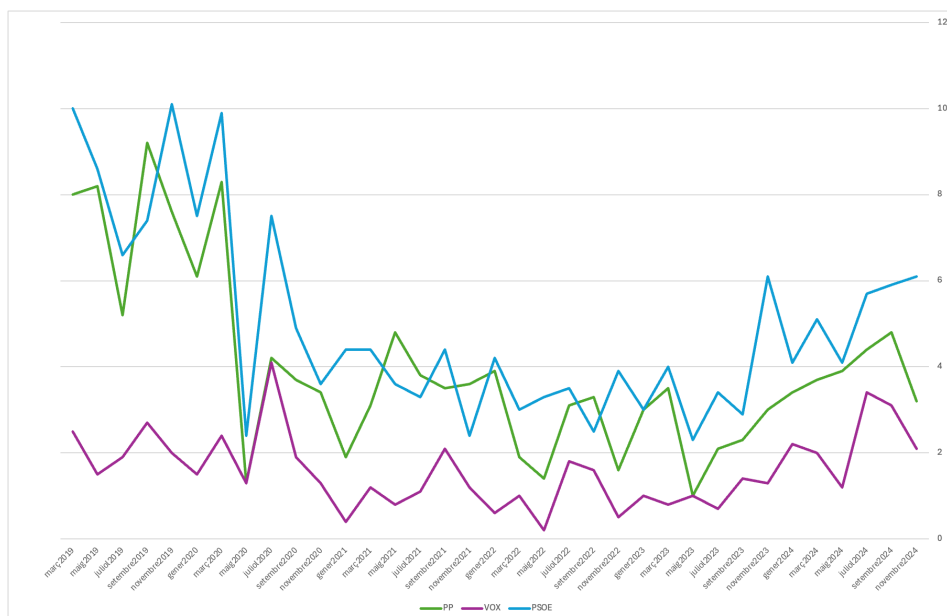

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

Annexos II.

FIGURA XVII

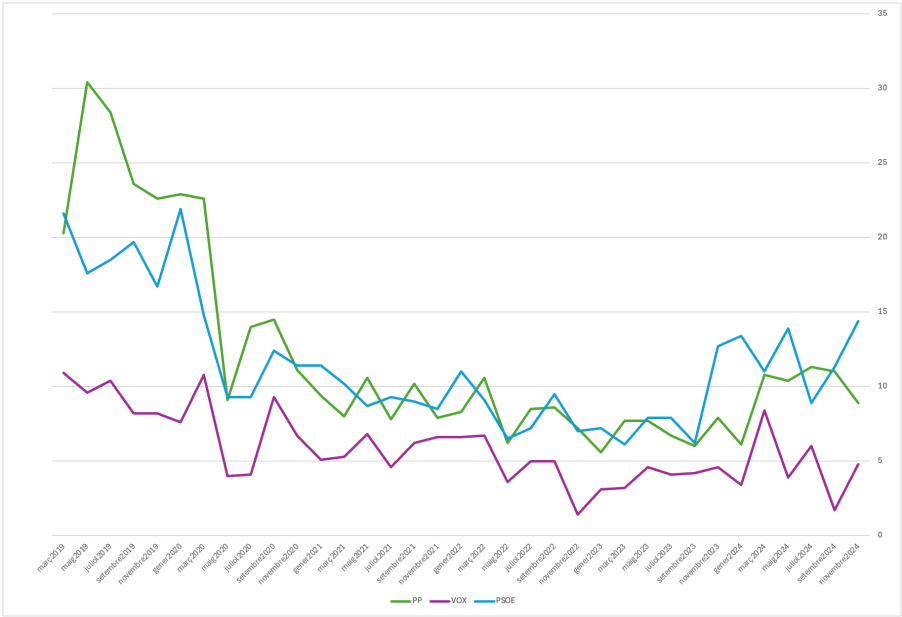
Evolució del vot de les persones sense estudis cap als principals partits i Vox

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

FIGURA XVIII

Evolució del vot de les persones amb estudis primaris cap als principals partits i Vox

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i Excel (2025).

Annexos III.

TAULA XVI

Freqüències de l'Índex de valors mostra del 2008.

index_def	Freqüències	% del total	% Acumulat
<i>Mat.</i>	57	3,4	3,4
<i>Mixt</i>	1.230	73,8	77,2
<i>Post.</i>	380	22,8	100.0

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i The Jamovi Project (2024).

TAULA XVII

Encreuament entre Índex de valors i Record de Vot, mostra del 2008.

index_def	PSOE	PP	IU / ICV	Total*
<i>Mat.</i>	1,3	7,6	1,5	3,3
<i>Mixt</i>	75,3	80,1	54,4	74,2
<i>Post.</i>	23,4	12,3	44,1	22,5

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i The Jamovi Project (2024).

* El total incorpora més partits polítics, tots els mencionats en la mostra.

** $p' < 0,001^{13}$ en tots els casos.

*** V de Cramer¹⁴ de 0,201

TAULA XVIII

*Residus ajustats de l'encreuament entre
Índex de valors i Record de Vot, mostra del 2008.*

index_def	PSOE	PP	IU / ICV
<i>Mat.</i>	-3,61991	5,41045	-0,88213
<i>Mixt.</i>	0,85108	3,11487	-3,84123
<i>Post.</i>	0,66327	-5,58961	4,40530

Font: Elaboració pròpia, informació obtinguda del Centro de Investigaciones Sociológicas (2025) i The Jamovi Project (2024).

¹³ El p-valor és suficient per a descartar connexions purament aleatòries.

¹⁴ Més enllà de la correlació, podem mesurar-ne la intensitat a través de l'indicador d'associació bilateral V de Cramer atenent el caràcter nominal de les variables. De 0,2 a 0,3 es considera intensitat moderada, a partir d'aproximadament 0,4 o superiors es considera forta fins a 1 (Quesada et al., 2022: 127).